

משא ומתן

מהדורת וויינרעב
גליון שבועי
אמור | תשע"ו

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון קס"ג

פסקי דינים

דיני שכירות פועלים (י"א) רב חיים קאהן שליט"א

תחילת מלאכה ומשיכת כלי עבודה

מלבד הקנינים המועילים בדיני ממון, כגון כסף, קנין סודר וסיטומתא¹, ישנם שני קנינים שמיחדים לשכירות פועלים: תחילת מלאכה ומשיכת כלי העבודה על ידי המעביד.

א. תחילת מלאכה

לאחר שהעובד התחיל לעסוק במלאכתו מוחייב העובד בכל החיובים שהתחייב למעביד וכן חייב המעביד בכל חובותיו כלפי העובד². ברם, לעומת מקח שנמכר בקנין שאין אחד מהם יכול לחזור בו מהחייב או העברת הבעלות, ישנם אופנים שגם אחר תחילת המלאכה יכולים לחזור בהם, הן הפועל והן הקבלן, כפי שיבוארו פרטי הדין להלן.

קנין או התחייבות למי שחוזר בו

לפיכך נחלקו הפוסקים במהות ההתחייבות שנעשה על ידי תחילת מלאכה של העובד.

יש שכתב שתחילת מלאכה כשלעצמו אינו קנין³, ויש שכתב שתחילת מלאכה הוא תקנתא דרבנן שלא יחזור בו בחצי מלאכתו ויפסיד פעולתו⁴, אבל יש שכתבו שזה קנין בשכירות פועלים בדומה לחזקה בקרקע ומשיכה במטלטלים⁵.

בפועל וקבלן

כבר התבאר⁶ שהפועל משועבד לעשות מלאכת המעביד ואילו הקבלן משועבד לתת את התוצרת ואינו משועבד למלאכתו. לפיכך יש שכתבו לדעת כמה ראשונים שקנין 'תחילת מלאכה' משמעו חיוב מלאכה ומוחייב רק את הפועל ולא את הקבלן⁷.

גדר תחילת מלאכה

תחילת מלאכה מוחייבת מעת שהעובד עוסק במה שקשור לשכירות, וכוונתו לעסוק בזה בשביל המעביד. כגון שהלך לקנות חומרים שנחוצים לעבודה⁸, אבל אם הלך לבדוק האם העבודה מתאימה לו או אפילו התחיל את העבודה בתקופת ניסיון, אינו 'תחילת מלאכה' לחייב את שניהם עד שיקבל אחריות על כל העבודה⁹.

שלוחו של העובד

כתב הרמ"א שתחילת מלאכה קנה אם הלך בעצמו אבל לא אם שלח שלוחו¹⁰. ונראה שהשלוח את הפועל שלו והתחיל לעבוד מדעת המעביד חל הקנין, ורק אם שלח שליח לבדוק את מהות המלאכה לא התחייב המשלוח¹¹.

הליכה למקום עבודה

יש שכתבו שההליכה למקום העבודה היא תחילת מלאכה בפועל מפני שעבד עצמו וזמנו למעביד, אבל לא בקבלן שלא שיעבד את זמנו למעביד¹².

קבעו המשכורת לזמנים מחולקים

קבעו זמן למשך השכירות, כגון שתי שנים ברציפות, וחילקו את המשכורת לכל שנה לחוד, הואיל ואין הפסק בין שתי השנים הרי תחילת המלאכה של שנה הראשונה מוחייבת לשתי השנים¹³, אבל אם לא קבעו משך זמן לשכירות, רק קבעו שכר לכל יום או חודש, איז כל יום או חודש שכירות לעצמו¹⁴, וכן אם שכר לשנים בסירוגים איז תחילת המלאכה של שנה הראשונה אינה מוחייבת לשנה השנייה¹⁵, וכן אם שכר את העובד לכמה ימים רצופים אבל השעבוד לעבוד הוא ביום ולא בלילה נחשב כל יום לעצמו¹⁶. ונראה שאף אם אינו עובד בפועל בלילה אבל משועבד לכך, כגון מלמד מחייב מדינה לנוח בלילה כדי שיוכל ללמד ביום, שעבודו ביום ובלילה וממילא נחשב שנשעבד ברציפות¹⁷.

ב. משיכת כלי עבודה

כתבו הפוסקים שיש אומרים שהעובד מתחייב אם המעביד משך את כלי העבודה לצורך העבודה¹⁸ או אם הם נמצאים בחצריו והתכוון המעביד לזכות בכלי העבודה כדי לחייב בקנין זה את העובד¹⁹.

משיכת האומן

יש שכתב שאם משך אומן כלי שנתנו לו לתקן לכו"ע קנה, ושניהם לא יכולים לחזור בהם²⁰, ויש שכתב שזה מחלוקת הראשונים²¹.

[1] ראה גליון קס"ב. [2] ראה ב"מ ע"ו ב' וס"י של"ג סעיף א'. [3] ראה הגהות אשרי ב"מ פרק ו' ס"ו ו' ובש"ך סי' של"ג ס"ק ד', ועיין להלן הערה 7 שהמחנה אפרים שכירות פועלים סי' ד' מפרש דזה רק בקבלן, ועיין ביאור שיטה זו בערוך השולחן סי' של"ג סעיף ח' ושו"ת נטע שורק ח"מ סי' ו'. [4] ריטב"א קדושין מ"ז ב' ד"ה הא, ובאבני נזר ח"מ סי' נ"ב מחו"ב אות א' ביאר מהריטב"א (ב"מ ע"ג ב') בשיטה מקובצת שתיקנו כן מפני הפסד הפועל שהיה מוצא להשתכר יותר, אבל ראה בערך ש"י סי' רנ"ט סעיף ז' (ועד"ז בס"י קצ"ב סעיף ז' ד"ה וגם) שכוונת הריטב"א שהתקנתא דרבנן היא שלא יכולים לחזור בהם וזכות זה חשיב קבלת כסף וממילא קונה בקנין כסף. המשך ההערות בעמוד ב'

מעשה שהיה

הנאה למשאיל הרב אריה ליכטנשטיין

איני יודע

במה חטא

ת"י... - נאנח

שמואל בעודו מתרומם מהקרקע - היום זה לא היום שלי... - סיים במליצה מרירית.

- מדוע אתה אומר כך? - עלץ לקראתו קלמן, בעל הבית. הוא החל מונה באזני שמואל את כל החסדים שעושה עמו הקב"ה בכל רגע ובכל עת - זכית לאשת חיל וילדים לומדי תורה ועושי חסד...

- או קיי... או קיי... הבנתי - רטן כנגדו שמואל שסבלנותו פקעה כמעט - עלי לרדת כעת לרכב (Car) שלי וכבר אחזור. שכחתי להביא עמי טעסטער (Test light).

- למה שתטרח ותרד. אשאל לך מארגז הכלים שברשותי - שוב היה זה קלמן שניסה בכל כוחו להמתיק את האוירה.

קלמן, בעל הבית, הזמין בבוקרו של אותו יום את שמואל, טכנאי (Technician) במקצועו, שיתקן את מכונת הכביסה (Washing machine) בביתו שבתה ולא 'הסכימה' לעבוד עוד.

מכיון ושמואל היה תפוס כבר לעבודות שקדמו להזמינו אליהן, הוא סיכם עם קלמן שיסור לבדוק את המכונה בסוף היום, בדרכו לביתו.

תוך כדי ששמואל שכב שרוע על הקרקע כדי לבדוק את מנוע (The engine) המכונה שנמצא בתחתיתה, תפס שמואל שלא הביא עמו את הטעסטער מרכבו. טכנאי מכונות בלא טעסטער נמשל לדג בלא מים...

מכיון וכבר רובו של יום כבר עבר, הרי שהעייפות נתנה את אותותיה בשמואל. לא היה לו כח עוד לרדת את כל קומות הבית לרכבו ולחזור ולעלותן שוב... הוא שמח על הצעתו של קלמן כמוצא שלל רב.

הוא נטל לידי את הטעסטער ועשה בו את מלאכתו, כשסיים התרומם כשהטעסטער בידי. משום מה וללא אשמתו הוא מעד בעמידתו, וכשניסה לסמוך את עצמו נשטט הטעסטער מידי ונשבר.

- הלא מילתי אמורה... השעה אינה משחקת לי היום... כעת עלי לקנות לך טעסטער חדש...

- בשום פנים ואופן! - חרד קלמן לקראתו - עיני ראו ולא זר שאנוס היית בנפילתך! 'אונס רחמנא פטריה'!

- מה שאין כן בשואל! שם התורה חייבה אותו אף ב'אונס' (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ש"מ סעיף א')!

- איני בטוח שנעשית לשואל' בכלל. הרי עשית מלאכה בכלי שלי בעבורי.

הגדרת 'שואל' היא ש'כל הנאה שלו'. בשעה שהשואל עובד עם הכלי, הוא - ורק הוא - נהנה מהכלי. אך כאשר אתה משתמש בזה לצורך תיקון כלי שלי, הרי שגם אני נהנה מכך! אינך 'שואל' בכלל!

הרב דייווידס, העורך הראשי של הגליון התורני 'תורת חיים' הנועד לתהילה, היה נחרץ בדעתו.

- בקהילתנו נתפרסמו כעת תקנות חדשות ובהן נאסר על החזקת מחשב (Computer) בבית. אני מחוייב לתקנות אלו ועל כן לא אוכל לעשות עוד את עבודתי - הודיע לטוביה, מנהל המכון.

- אינך יכול לעשות זאת! - נודעק טוביה - כל עתיד הגליון תלוי בך! אינני חושב שאוכל למצוא מישהו אחר שיעשה זאת במומחיות כמוך!

- אני מבין ללבך. אך אינני מסכים לעבור על תקנות הקהילה.

- עלינו למצוא פתרון לכך - הרבה טוביה בקול - אולי תוכל לבוא אל משרדי המכון לעשות את מלכתחילה במחשבים שלנו.

הדברים נפלו על אזניים קשובות והרב דייווידס סיכם עם טוביה שיקצה בעבורו מחשב אחד במשרדי המכון.

עוד באותו שבוע פינה הרב דייווידס מזמנו העמוס וסר למשרדי המכון לעשות את עבודתו.

בעודו שוקד במרץ על מאמר העוסק בעניני חג השבועות הקרב ובא, כבה לפתע המחשב. כל נסיונותיו להחיותו עלו בתוהו.

נתברר שוירוס (virus) נכנס במחשב ומחק את כל החומר שבתוכו. גם ההגנה המותקנת במחשב לא הועילה למנוע את הדבר.

מלבד עגמת הנפש הכרוכה בדבר, שיחזור (Restoring) החומר שבמחשב גם עלה להוץ רב.

הרב דייווידס פנה לבית ההוראה ושאלתו בפיו - האם עלי לשלם על תיקון המחשב? הדבר היה באונס! גמור! אך מאידך, 'שואל' חייב באונסין!

מצאנו בפוסקים שדנו בבעל מלאכה שנשתמש לצורך מלאכתו בכלי של בעל הבית אם נחשב 'שומר חנם' או 'שומר שכר'. כגון, שבעל הבית הזמין כלי מסויים אצל האומן, ובכדי שידע האומן לעשותו כרצונו מסר המזמין לאומן כלי כזה שברשותו (עיין שו"ת התשב"ץ - טור שני שאלה ל' ובשו"ת רדב"ז - חלק ד' סימן אלף ורח"ץ).

הסיבה שכלל לא דנו בו הפוסקים אם 'שואל' הוא, היא משום שההנאה איננה רק בשביל האומן שידע כיצד לעשות את הכלי ויכול להשתכר ממלאכתו. ההנאה היא גם לבעל הבית/המזמין שרוצה שהאומן יעשה כלי כזה בעבורו. כדי שיהיה לו דין 'שואל' על 'כל' (או 'רוב'), עיין פסקי דינים' להאב"ד הגר"ח קאהן גליון י"ז) ההנאה להיות של השואל.

ומכאן יש ללמוד גם לכל אומן שמשמש בכליו של בעל הבית (עיין במשפטי החושן סימן ש"מ הערות א' [ד] שכתבו כן בשם שומרי משפט, שו"ת סימן פ"ג). כיון שבהשתמשות השואל/האומן בכלי נהנה גם בעל הבית שהאומן עושה את מלאכתו, על כן אין האומן מוגדר כ'שואל', שהרי לא הוא ורק הוא נהנה בשימוש בחפץ, גם בעל החפץ נהנה מכך.

אמנם יש מהפוסקים (פתחי חושן - שאלה, פרק א' הערה ו') שהגבילו דין זה. לשיטתם, דוקא בנידון האמור לעיל שהאומן אינו יכול לעשות את מלאכתו לולי שבעל הבית ימסור לו דוגמת מה שמזמין, ומלכתחילה כך סיכמו שיעשה את עבודתו, הרי שבשאלתו של האומן לאותו הכלי יש גם הנאה לבעל הבית.

ובכלל, כך הוא הסכם העבודה בין המעביד לעובד שישתמש העובד בכליו של בעל הבית ופשוט שאין לו על כך דין שואל כלל.

אך כל שבעל הבית אינו מחוייב לעשות זאת ומעולם לא סיכמו על כך, הרי שאין לו כל הנאה משימוש של האומן/השואל.

האומן יצטרך למצוא במוקדם או במאוחר כלי לעשות את מלאכתו כפי שנתחייב מתחילה, והמשאיל/בעל הבית גמל עמו חסד בהשאלתו ותו לא. אין לו בעצם כל הנאה מכך ונחשב האומן ל'שואל'.

אלא שנראה שאף במקום שבעל הבית אינו מחוייב לתת את כליו לאומן, מכל מקום כל שיש לבעל הבית הנאה משימוש של האומן בכליו, שיזדרז במלאכתו ולא יתעכב בה הפועל אינו נחשב כשואל, שאין כל הנאה שלו.

וברור שיש צורך שיהא למשאיל בכך הנאה של ממש. מה שאין כן, כגון בנידון המעשה הראשון שאף אם קלמן לא ישאיל את הטעטטער לשמואל, הרי ששמואל יביא זאת מהרכב והעבודה תתעכב רק במספר דקות, כבהאי גוונא לא נחשב הדבר כהנאה לקלמן ושמואל בודאי 'שואל' הוא.

למעשה: שמואל נחשב 'שואל' וחייב באונסין.

הרב דייווידס אינו נחשב 'שואל' ופטור באונסין, מעתה הסכם עבודתו עם הנהלת המכון שישתמש בכלי-הם ופשוט שאינו נחשב כשואל.

לקבל את הגליון באימייל שלחו ל mm@businesshalacha.com

ויפתח במלון...

הנוהג בבתי מלון (Hotels) שמינחים במק' ררים (Refrigerators) שבחדרים בקבוקי שתיה. אמנם, המחיר שגובים בעבורם הוא גבוה מאד, לעיתים אף כפול מהמחיר בחנויות.

שאלה א': האם אין בכך משום 'אונאה' מצד בית המלון?

שאלה ב': אם אורח רוצה להשתמש בבקבוקים שבחדרו ולא לשלם מחיר כה מופקע, האם רשאי להחזיר תחתם בבקבוקים אחרים שיקנה בחנות רגילה?

תשובה: בנוגע לשאלה א' - מצאנו בהלכה בדיני 'אונאה' חילוקים בין השו"ק, דהיינו כל שוק והשער שלו. אין 'אונאה' מצד חנות המוכרת במחיר יקר יותר מכלבו גדול, כיון שכך הם מחירי כל החנויות הרגילות. גם לגבי בקבוקי קי שתיה בחדרים בבתי מלון, מחירים בכל בתי המלונות יקר יותר ממחיר בקבוקי שתיה בחנות רגילה, כי מחמת הנסיבות שם ניתנו לשווק במחירים אלו, ולכן אין בכך משום 'אונאה' (עיין אריכות בזה בספר הלכות משפט להאב"ד הגר"ח קאהן, הקדמה פרק ד').

בנוגע לשאלה ב' - בודאי שאסור לגנוב, ואפילו על דעת להחזיר לבעלים (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן שמ"ח סעיף א'). מאחר והנהלת בית המלון בודאי אינה מסכימה לחליפין אלו, שכל כוונתם להרויח מכך שהאורחים יסכימו לשלם מחיר יקר בעבור בקבוקים אלו שבחדרם. אם כן הנוטל על מנת לא לשלם מחירם הנקוב אלא להחזיר אחרים תחתם, 'גנב' הוא.

[ולענין מלון שבבעלות גוים, יש מקילין בגונב מגוי על מנת להחזיר במקום שאין חשש חילול ה' (עיין שולחן ערוך הרב - דיני גזילה, קונטרס אחרון ס"ק ו', ובאורח חיים, סימן ת"מ, קונטרס אחרון ס"ק י"א), אבל יש שכתבו שאסור לגנוב על מנת להחזיר גם בגוי (עיין שו"ת אבני נזר, אורח חיים סימן מ"ד אות ד').]

אמנם, מי שלא ידע מכך ולקח בבקבוקים שלא על מנת לשלםם אלא בדעתו היה לתת אחרים תחתם, יוצא ידי חובת 'השבת גזילה' בהניחו אחרים תחת מה שנטל ואינו צריך לשלם את מחירם הנקוב במעות דוקא (סימן ש"ד סעיף ה'). 'גנב' וגזלן' חייבים בתשלום כלי שלם או דמיו (ש"ך שם סק"ז דלא כהרמ"ה שסובר שכשיש לו מעות צריך לשלם במעות דוקא).

אם כן, מי ששתה מהבבקבוקים שבחדרו שלא על מנת לשלם את מחירם וכן"ל, למרות ששתייתו לגניבה תיחשב, יוצא ידי חובת 'השבה' בהניחו אחרים תחתם ואף ששילם עליהם פחות מהמחיר שדורשים בבית המלון. וגם אם נאמר שבמלון דמי בקבוק זה ביוקר יותר ממה שנמכר בשוק, הרי כיון שהחזיר כאן בקבוק הרי גם לזה יש אותו שווי.

המשך ההערות מפסקי דינים

וראה בשו"ת ריב"ש סימן תע"ז דבשותפין נעשין שכירין זה לזה וכו' שכל אחד מתחייב לחבירו בשכר מה שחבירו עושה בעדו והלוכו ודבורו היינו שכר, ומשמע דזה דומה לקנין כסף. [5] ומב"ן ורשב"א ב"מ ע"ז ב', אכן עיין להלן הערה 7 מהמחנה אפרים שכירות פועלים סי' ד' שפירש דבריהם שאפשר שזה רק בפועל אבל בקבלן חייב החוזר בו רק מטעם קנס אבל עיי"ש סי' ה' שנחלקו בזה הראשונים. ועיין בנחל יצחק סי' ל"ט עיי"ן שבתחילה דן שמהני קנין חליפין אבל אחר"כ העלה באריכות שקנין התחלת מלאכה מהני בפועל מקנין חזקה. [6] ראה גליון קס"ב. [7] מחנה אפרים שכירות פועלים סי' ד' ה' לדעת הראשונים שסבורים שהקבלן יכול לחזור בו מעיקר הדין וחולק על הריב"ש סי' תע"ז, ועד"ז בשו"ת אבני נזר ונחל יצחק הג"ל, אבל בסמ"ע ס"ק ט"ז מבואר להדיא שתחילת מלאכה מהני גם בקבלן. [8] עיין הגהות משפט שלום לסי' ש"ל"ג סעיף א' משד"י חמד מערכת אבלות ס"ק ל"ב עיין זה. [9] ע"פ סוף הקדשים של"ג סעיף ה', עיי"ש. [10] רמ"א סי' של"ג סעיף ב' ע"פ הרה"מ הל' שכירות פרק ט' הל' ד' בשולחן שלחן אין לו אלא תרעומת. [11] בשו"ת יעקב העיר על הרמ"א דמאי שנא מכל שלוחות לקנין דמהני כמבואר בסיומן ר', ועוד, דמשלוח הראשונים שהביא הרה"מ מבואר שזה בשליח של הבעה"ב ששלחו לראות האם השדה לחה אבל שליח הפועל היא תחילת מלאכה, עיי"ש, ולפי המבואר בפנים א"ש. [12] שו"ת אבני נזר חו"מ סי' נ"ב מחו"ד, ועד"ז בחקרי לב ח"ב חו"מ סי' ע"ב. וראה גליון קס"ב מחלוקת הפוסקים בהגדרת פועל וקבלן, ולפי השו"ת מהרי"א ענינין סימן ט"ז ד"ה אמנם, בביאור התרומות הדשן סי' שכ"ט אם משלם לפי המלאכה הוא קבלן אפילו אם מקפיד על הזמן הרי זה כתנאי בעלמא. [13] רמ"א שם, ע"פ המורדכי ב"מ סי' תנ"ט. ועיין בשו"ת בית שלמה חו"מ סי' קט"ו שהוכיח מרשב"ם ב"פ א"ו ד"ה אבל, שאם נקבע התשלום לפי ימים נחשב מחולקים, ובמנחת פתים סי' שט"ו השיג דשם הלילות מפסיקים, וצ"ב שלא הזכירו את הרמ"א הג"ל, ועיין בשו"ת מהרש"ם חלק ה' סי' ג' סוף ד"ה ואמנם, בפשיטות כדברי הרמ"א, וע"ע בביאור הלכה אורח"ח סי' ש"ז סעיף ד' ד"ה והתנה, ויש לחלק. [14] חזון איש ב"ק סי' כ"ג ס"ק ב' ד"ה ויש. [15] שו"ת ריא"ז ענינין סי' ט"ו. [16] ראה הערה 13 מדברי המנחת פתים סי' שט"ו. [17] ראה רמ"א יו"ד סי' רמ"ה סעיף י"ז, וממילא ה"ה בכל כה"ג. [18] רמ"א שם סעיף א' ע"פ ר"ת בתוס' ב"מ מ"א א' ד"ה הא ועוד ראשונים, וכתב הש"ך ס"ק ב' שכן עיקר אבל הנהיבות ס"ק א' כתב ע"פ שיטתו בסוגיא שאין להכריע כן. [19] טו"ז שם, ובהגהות המשפט שלום שם. [20] הנהיבות של של"ג ס"ק א' וס"ק י'. [21] ערך ש"י של"ג סעיף ה' כתב שבהנהגותיו לי"ד סי' ש"פ ציין שזו מחלוקת ראשונים.

לדיני תורה, שאלות בדיני ממונות, שטרות, דיבת, צוואות, דיני מקח וממכר בשבת ויו"ט, או לכל ענין הקשור לגליון אפשר להתקשר: